

ՄՀԵՐ ՄԱՍԱԶԱՆՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական
և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՄԻԱՎՈՐՎԵԼՈՒ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մարդու ցանկացած գիտակցված գործունեության հիմքում ընկած են որոշակի սկզբունքներ: «Սկզբունք» բառի իմաստը հայերենում նշանակում է որևէ տեսության՝ ուսմունքի, գիտության և այլնի հիմնական՝ ելակետային գաղափար, դրույթ¹:

Իրավունքը, լինելով սոցիալական երևույթ, ուղղված լինելով կարգավորելու հասարակական հարաբերությունները, հիմնված է որոշակի սկզբունքների վրա: Իրավունքի սկզբունքները հասարակական կյանքի օբյեկտիվ օրինաչափություններն իրավաբանորեն ամրապնդող հիմնական ելակետային դրույթներն են²: Իրավունքի սկզբունքները դրանք առաջնորդող գաղափարներ են, որոնք բնութագրում են իրավունքի բովանդակությունը, հասարակության մեջ նրա նշանակությունը: Մի կողմից նրանք արտահայտում են իրավունքի օրինաչափությունները, մյուս կողմից՝ իրենցից ներկայացնում են ընդհանուր նորմեր, որոնք գործում են իրավական կարգավորման ամբողջ ոլորտում և տարածվում են բոլոր սուբյեկտների վրա: Իրավունքի սկզբունքներն ուղղորդում են իրավական նորմի կատարելագործման ուղիները, օրենսդրության համար հանդես են գալիս որպես առաջնորդող գաղափարներ: Դրանք կապող օղակ են հիմնական օրինաչափությունների զարգացման և հասարակության ու իրավական համակարգի գործունեության միջև: Իրավունքի սկզբունքները կամ ուղղակի ձևակերպված են իրավական ակտերում, կամ բխում են դրանց ընդհանուր ոգուց: Իրավունքի սկզբունքները պետք է թափանցեն բոլոր իրավական նորմերի բովանդակություն մեջ և հանդիսանան իրավական պետության իրավական համակարգի միջուկը:

Սույն աշխատանքում կանոնադաշտանք միավորման իրավունքի սկզբունքներին՝ չհավակ-

նելով միավորման իրավունքի սկզբունքների սպառնիչ ցանկ սահմանելուն: Իրավաբանական գրականության մեջ գոյություն ունեն «սկզբունք» եզրույթի տարբեր սահմանումներ: Խնդիր չունենալով անդրադառնալ այդ բազմաթիվ սահմանումներին՝ սույն աշխատանքում, միավորման իրավունքի սկզբունք ասելով, նկատի ունենք այն ընդհանուր ելակետային դրույթները, որոնց հիման վրա պետք է իրականացվեն միավորման իրավունքին առնչվող օրենսդրության մշակումը, մեկնաբանումն ու կիրառումը և այդ սկզբունքները հաշվի առնելով, պետք է իրացվի միավորման իրավունքը:

Համաչափության սկզբունք

Համաչափության սկզբունքն այսօր համաշխարհային մակարդակով տարածված համաիրավական սկզբունքներից է³: Այն իր ամրագրումն է ստացել և ստանում ընդհանուր ու մասնավոր իրավունքում⁴, ինչպես նաև ունի լայն կիրառելիություն անդրազգային դատարաններում (օրինակ՝ Եվրոպական դատարան, Եվրոպական Միության դատարան, ՄԱԿ-ի միջազգային դատարան, Միջազգային քրեական դատարան⁵):

Համաչափության սկզբունքը ժամանակակից իրավական մտքի ձևավորման բանալին է, առանցքային նշանակություն ունեցող գաղափար⁶: Այն իրավագիտության նորը հնարքներից է, որն ուղղված է ապահովելու իրավիճակին համարժեք գործելը և ավելի մեծ վնաս չպատճառելը, քան անհրաժեշտ է իրավաչափ նպատակին հասնելու համար:

Համաչափությունը, որպես երևույթ, կիրառվում է ոչ միայն իրավագիտությունում: Ընդհանուր առմամբ՝ համաչափությունը համընդհանուր սկզբունք է, որը կարող է կիրառվել և կիրառվում է հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում:

Իրավագիտության ոլորտում համաչափու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյան սկզբունքի հանդես գալը երկար ճանապարհ է անցել: Իրավաբանական գրականության մեջ որոշ հեղինակներ նշում են, որ համաչափության սկզբունքը դեռևս Արիստոտելի կողմից հիշատակվող երևույթ է և առաջին անգամ հիշատակվել է Արիստոտելի «Էթիկա» աշխատությունում⁷: Այս տեսակետի կողմնակիցները պնդում են, որ համաչափության տեսությունը դարերի ընթացքում ծագած և զարգացում ապրած գաղափար է, որը դեռևս Արիստոտելի գաղափարներում էր արտացոլվում⁸: Իրենց աշխատություններում համաչափության սկզբունքին անդրադարձել են նաև այնպիսի մեծ մտածողներ, ինչպիսիք են Յիցերոնը⁹, Թոմաս Աքվինացին¹⁰, Հուգո Գրոցիուսը¹¹:

Ժամանակակից իրավունքում համաչափությունը, որպես հիմնարար սկզբունք, հանդես է եկել գերմանական իրավունքում: Ուստի, որպեսզի առավել լավ հասկանալի լինի համաչափության սկզբունքի մեխանիզմները, պետք է ցույց տրվի նրա տեղը և դերը, նշանակությունը և ծագումնաբանությունն ըստ գերմանական իրավունքի: Գերմանական իրավունքում վերջինս հանդիսանում էր վարչական իրավունքի կարևորագույն սկզբունքներից մեկը¹²: Հավելենք, որ սկզբում այն հանդես է եկել անհամաչափության արգելման սկզբունքի տեսքով, այնուհետև դարձել է գերմանական սահմանադրական իրավունքի առանցքային սկզբունքներից մեկը՝ համաչափության սկզբունքի տեսքով¹³: Անհրաժեշտ է նշել նաև այն, որ թեև համաչափության սկզբունքը՝ որպես հիմնարար նշանակության նորմատիվ ամրագրում ստացած սկզբունք, սկզբնապես ձևավորվել և ամրագրվել է գերմանական իրավունքում, սակայն այստեղ ևս այն հաղես չի եկել «մաքուր ձևով», այսինքն՝ վերջինս խիստ որոշակի հարաբերություններում է կիրառվել, օրինակ՝ կիրառվում էր միայն ոստիկանական ոլորտի հարաբերություններում¹⁴:

Համաչափության սկզբունքը ներթափանցել է նաև այլ երկրների իրավական համակարգը, մասնավորապես՝ այս սկզբունքն իր ամրագրումն է ստացել նաև անգլիական իրավունքում¹⁵: Սակայն սկզբնապես այն իր ամրագրումն է ստացել Magna charta-ում¹⁶:

Իր ծագումից մինչև ժամանակակից իրավունքի ձևավորումը համաչափության սկզբունքը երկար ճանապարհ է անցել, որի արդյունքում խիստ որոշակի ոլորտի կիրառելի սկզբունքից այն

վերածվել է համընդհանուր կիրառելի սկզբունքի:

Համաչափության սկզբունքի (proportionality) համաձայն, քաղաքացու վրա հանրային իշխանության մարմնի կողմից դրված ցանկացած պարտականություն կամ արգելք չպետք է դուրս գա կիրառելի անհրաժեշտ միջոցների շրջանակից:

Համաչափության սկզբունքի առանցքային կարևորությունն այն է, որ այս սկզբունքի կիրառումը հնարավորություն է ընձեռում գնահատել հանրային իշխանության միջամտող ակտերի և գործողությունների իրավաչափությունն այդ միջամտության ընթացքում կիրառվող միջոցների գործադրմամբ՝ դրանց նպատակին հասնելու հնարավորության և թույլատրելիության տեսանկյունից: Համաչափության սկզբունքը կոչված է երաշխավորելու, որպեսզի այս կամ այն հանգամանքներում հանրային իշխանության մարմինը համարժեքություն ապահովի իր կողմից կիրառվող միջոցների և դրանց կիրառմամբ սահմանադրությամբ նախատեսված նպատակների միջև:

Իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ համաչափության սկզբունքը բաղկացած է երեք տարրերից: Դրանք են՝

1. համապատասխանություն, պիտանիություն (appropriateness/suitability),
2. անհրաժեշտություն (necessity),
3. հավասարակշռում, ողջամտություն, չափավորություն (balancing/reasonableness):

Համաչափության համաիրավական սկզբունքը բնավ օտարածին չէ ՀՀ և ՌԴ իրավական համակարգերի համար: Համաչափության սկզբունքը ՀՀ Սահմանադրության և ՌԴ Սահմանադրության 1-ին հոդվածներում հռչակված իրավական պետության սկզբունքի կարևորագույն տարրերից է: Համաչափության սկզբունքի բաղադրիչներից մեկի անհրաժեշտությունն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածում և ՌԴ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածում՝ որպես մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման կարևոր նախադրյալ:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը ՀՀ Սահմանադրության մի շարք նորմերի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը բացահայտելիս անդրադարձել է նաև համաչափության սկզբունքին:

Այսպես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 12.10.2010թ. ՄԳՌ-920 որոշման 5-րդ կետում

արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«...հանրային իշխանության իրականացումը նախևառաջ սահմանափակվում է իրավական պետության գաղափարից բխող՝ համաչափության ընդհանուր սկզբունքով»:

Համաչափության սկզբունքի տարբեր դրսևորումներին անդրադարձել է նաև ՌԴ սահմանդրական դատարանն իր մի շարք որոշումներում¹⁷:

Համաչափության սկզբունքի պահպանումը ցանկացած հիմնական իրավունքի և ազատության, այդ թվում նաև՝ միավորման իրավունքի համար չափազանց կարևոր է: Այս սկզբունքը հատկապես կարևորվում է հիմնարար իրավունքներն և ազատությունները սահմանափակելիս: Համաչափության սկզբունքը հավասարակշռության հասնելու միջոց է: Այն ուղղակի չի համակշռում իրավունքը և դրան միջամտելու պատճառը: Փոխարենն այն համակշռում է միջամտության բնույթը և աստիճանը միջամտության պատճառի հետ¹⁸:

Միավորվելու իրավունքի նկատմամբ կիրառվող ցանկացած սահմանափակում պետք է անցնի համաչափության թեսթ: Ընդունելով, որ պիտանելիության տեսանկյունից առկա է միջամտությունների լայն շրջանակ՝ միշտ պետք է նախապատվությունը տրվի իշխանությունների հետապնդած օրինական նպատակին հասնելու համար նվազագույն միջամտությանը: Ցանկացած սահմանափակում պետք է սերտորեն կապված լինի բարձրացված կոնկրետ մտահոգության հետ և պետք է մանրամասն մշակվի իշխանությունների հետապնդած կոնկրետ նպատակներին համապատասխան: Պետությունը պետք է ցույց տա, որ ցանկացած սահմանափակում ծառայում է հիմնարար շահի, որը չի կարող իրականացվել սահմանափակումների բացակայության պայմաններում: Այսպիսով՝ այս կամ այն կոնկրետ սահմանափակման կիրառման ժամանակ համաչափության հարցը պահանջում է հաշվի առնել մի շարք գործոններ՝ իրավունքի բնույթը, սահմանափակման նպատակի կարևորությունը, սահմանափակման բնույթն ու ծավալները, սահմանափակման և դրա նպատակի միջև եղած կապը, նպատակին հասնելու սահմանափակման ավելի սեղմ միջոցների առկայությունը:

Օրինականության սկզբունք

Օրինականության սկզբունքն իրավական պետության հենասյուններից է: Եթե երկրում իշխանությունն իրականացվում է ոչ թե իրավաչափորեն, այլ կամայականորեն, ապա մյուս սկզբունքների պահպանումն իմաստազրկվում է, իսկ տվյալ պետությունը ոչ թե «մի մասով», այլ ընդհանրապես հակաիրավական և հակաժողովրդավարական է դառնում¹⁹: Օրինականության սկզբունքն օրենքով կարգավորվող հարաբերություններում կոնկրետացնում է ՀՀ և ՌԴ սահմանադրություններում ամրագրված իրավական պետության սկզբունքը, ինչպես նաև իրավական պետության սկզբունքից ածանցվող այն դրույթը, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

Այսպիսով՝ օրինականության սկզբունքը նշանակում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և պաշտոնատար անձինք իրենց գործունեությունում ազատ չեն և կապակցված են իրավունքով և օրենքով: Այդ կապն իր դրսևորումն է ստանում երկու ձևով՝ օրենքի գերակայություն և օրենքի վերապահում: Օրենքի գերակայությունը նշանակում է, որ պետական մարմնի ոչ մի իրավական ակտ, գործողություն կամ անգործություն չպետք է հակասի օրենքին: Օրենքի վերապահում նշանակում է, որ պետական մարմինը որևէ լիազորություն իրականացնելիս պետք է լիազորված լինի օրենքով կամ օրենքով նախատեսված դեպքում նաև այլ իրավական ակտով: Օրինականության սկզբունքը ցանկացած հիմնական իրավունքի և ազատության, այդ թվում նաև՝ միավորման իրավունքի համար չափազանց կարևոր է: Այս սկզբունքի պահպանումը կարևորվում է իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս:

Իրավական պետությունում հիմնական իրավունքի կամ ազատության ցանկացած սահմանափակում պետք է նախատեսված լինի օրենքով: Սակայն օրենքով նախատեսված լինելու պահանջը չի նշանակում զուտ ձևական ամրագրում օրենքում, իրավունքի միջամտությունը պետք է ոչ միայն ուղղակի սահմանված լինի օրենքով, այլ նաև որոշակի պահանջներ ներկայացնի սահմանափակող օրենքի որակին, համապատասխանի իրավական որոշակիության սկզբունքին:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2006թ.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ապրիլի 18-ի ՄԴՌ 630 որոշման 11-րդ կետում նշել է.

«Որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության սկզբունքին»:

ՌԴ սահմանադրական դատարանը նույնպես անդրադարձել է իրավական նորմի անորոշության անթույլատրելիությանը²⁰:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) բազմիցս նշել է, որ օրենքով նախատեսված լինելու պահանջը նշանակում է, որ Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքին միջամտությունը պետք է ոչ միայն ուղղակի սահմանված լինի օրենքով, այլ նաև որոշակի պահանջներ ներկայացնի սահմանափակող օրենքի որակին: Օրենքը պետք է պատշաճ կերպով մատչելի լինի քաղաքացու համար, համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ընձեռի քաղաքացուն կողմնորոշվելու, թե անհրաժեշտության դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվելու, բացի այդ օրենքի ցանկացած սահմանափակող նորմ պետք է ձևակերպված լինի բավարար ճշգրտությամբ, որպեսզի քաղաքացին հնարավորություն ունենա կանխատեսել այն հնարավոր հետևանքները, որոնք կարող են առաջանալ որոշակի հանգամանքներում²¹: Սակայն միաժամանակ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ սահմանադրական դրույթներն իրենց ընդհանուր բնույթի պատճառով կարող են լինել ոչ այնքան հստակ, որքան այլ օրենսդրական ակտերը²²:

Այսպիսով՝ Եվրոպական դատարանը պահանջում է, որ ներպետական օրենքը շահագրգիռ անձանց համար իր որակով լինի մատչելի և հետևանքներով կանխատեսելի: Իհարկե, Եվրոպական դատարանն ընդունում է, որ օրենքները հնարավոր չէ բացարձակ ճշգրտությամբ ձևակերպել, սակայն եթե օրենքը մատչելիության և կանխատեսելիության առումով այնքան անկատար է, որ չի նախատեսում նվազագույն պաշտպանություն կամայականությունից, ապա նման օրենքի հիման վրա կատարված սահմանափակումը չի կարող համապատասխանել օրենքով նախատեսված լինելու պահանջին: Օրենքը պետք է բավարար չափով հստակ լինի, որպեսզի անհատը հնարավորություն ունենա գնահատելու՝ արդյոք իր վարքագիծը կհանգեցնի օրենքի խախտման, և նախատեսի նման խախտման հնարավոր հետևանք-

ները: Որքան օրենսդրությունը կոնկրետ է, այնքան այնտեղ օգտագործվող լեզուն պետք է ճշգրիտ լինի: Օրենսդրության մեջ հստակ սահմանումների ներմուծումը շատ կարևոր է օրենքի հեշտ ըմբռնման ու կիրառման համար: Այսպիսով՝ սահմանումները պետք է լինեն ոչ շատ բարդ, ոչ շատ ընդհանուր ձևակերպումներով: Չնայած որոշակիության սկզբունքը չի պահանջում անպայմանորեն միավորվելու իրավունքի կարգավորմանն ուղղված մեկ միասնական օրենքի ընդունման անհրաժեշտություն, սակայն պահանջում է միավորվելու իրավունքը կարգավորելու համար վկայակոչվող տարբեր օրենքների միջև հետևողականության պահպանում և հակասությունների բացառում: Միավորվելու իրավունքը կարգավորող ցանկացած օրենք չպետք է կրկնի այլ օրենքում արդեն գոյություն ունեցող դրույթները, որպեսզի օգնի ապահովելու իրավական դաշտի ընդհանուր հետևողականությունն ու թափանցիկությունը:

Խտրականության արգելման սկզբունք

Միավորվելու իրավունքը պետք է հավասարապես իրականացվի յուրաքանչյուրի կողմից: Առանց որևէ խտրականության մարդու իրավունքների կիրառման սկզբունքն ընկած է մարդու իրավունքների չափանիշների մեկնաբանման հիմքում: ՀՀ Սահմանադրության 14.1-րդ հոդվածը և ՌԴ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը պահանջում են, որ առանց որևէ խտրականության ապահովվի բոլոր անձանց սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների իրականացումը:

Խտրականության արգելման սկզբունքին անդրադարձել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը: Այսպես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 04.04.2010թ. ՄԴՌ-881 որոշման 3-րդ կետում արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«Խտրականության սկզբունքի խախտում է հանդիսանում այն տարբերակված մոտեցումը, որը գուրկ է օբյեկտիվ հիմքից և իրավաչափ նպատակից»:

Խտրականության արգելման սկզբունքին անդրադարձել է նաև ՌԴ սահմանադրական դատարանը²³:

Խտրականության արգելման սկզբունքին անդրադարձել են նաև մարդու իրավունքներին վերաբերող մի շարք հեղինակավոր միջազգային

www.lawinstitute.am

փաստաթղթեր: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (այսուհետ՝ ԲԶԻՄԴ) 26-րդ հոդվածը և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա) 14-րդ հոդվածը պահանջում են, որ պետք է ապահովվի, առանց որևէ խտրականության, բոլոր անձանց սույն պայմանագրերով ճանաչված իրավունքների իրականացումը:

Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը չի նախատեսում խտրականության բացառումը որպես առանձին իրավունք, այլ դիտում է այն որպես Եվրոպական կոնվենցիայի մյուս հիմնարար դրույթներին և դրան կից արձանագրություններին լրացում:

Իսկ ահա արդեն Եվրոպական կոնվենցիայի 12-րդ արձանագրությունն արգելում է խտրականության որևէ դրսևորում:

Եվրոպական կոնվենցիայի 12-րդ արձանագրություն, Հոդված 1. Խտրականության ընդհանուր արգելումը

1. Օրենքով սահմանված որևէ իրավունքի իրականացումը պետք է ապահովվի առանց որևէ խտրականության դրսևորման՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ կարծիք ունենալուց, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնություններին պատկանելուց, գույքային, ծննդյան և այլ վիճակներից:

2. Ոչ մեկի նկատմամբ որևէ պետական իշխանության կողմից 1-ին կետում նշված հիմքերից որևէ մեկով չպետք է կիրառվի խտրականություն:

ԲԶԻՄԴ-ի 26-րդ հոդվածը երաշխավորում է բոլոր անձանց հավասարությունն օրենքի առջև և օրենքով հավասար պաշտպանվածության իրավունքը:

Սա ենթադրում է, որ միավորվելու իրավունքին վերաբերող իշխանությունների կայացրած որոշումները չպետք է ունենան խտրական ներգործություն, ուստի և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի խտրականությունն արգելվում է:

Արգելվում է խտրականությունը սեռական կողմնորոշման հիմքով: Ամստերդամի պայմանագրի 13-րդ հոդվածը նաև սահմանում է, որ Եվրոմիությունը պետք է ձեռնարկի անհրաժեշտ գործողություններ՝ պայքարելու «...սեռական կողմնորոշմանն ուղղված խտրականության դեմ», իսկ Հիմնարար իրավունքների Եվրոպական Միության խարտիայի 21(2)-րդ հոդվածը արգելում է ցանկացած խտրականություն ցանկացած հիմքով, ներառյալ՝ սեռական կողմնորոշման հիմքի վրա:

Մեկ ռասայական խմբի կողմից միավորումներ կազմելը բացառելու մշտապես ուղղված փորձերը, որոնք իրականացվում են հիմնականում այլ ռասայական խմբերի կողմից բնակեցված տարածքներում, կարող է հանգեցնել մեկուսացման (սեգրեգացիայի), ուստի հակասության մեջ կմտնի խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի հետ: Խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը հաստատում է, որ «կողմերը մասնավորապես դատապարտում են ռասայական սեգրեգացիան և ապարտեիդը և ձեռնարկում միջոցներ իրավասության տակ գտնվող տարածքներում կանխելու, արգելելու և արմատախիլ անելու նմանատիպ բնույթ ունեցող բոլոր գործելաոճերը»:

Եվրոպայի խորհրդի Փոքրամասնությունների մասին շրջանակային կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Կողմերը պետք է ապահովեն ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի խաղաղ հավաքներ անցկացնելու, միավորումներ կազմելու, արտահայտվելու, մտքի, խղճի և դավանանքի ազատությունը: ՄԱԿ-ի Ազգային, էթնիկական, կրոնական և լեզվական փոքրամասնությունների մասին հռչակագրի 3(1)-րդ հոդվածը սահմանում է, որ փոքրամասնություններին պատկանող անձինք առանց որևէ խտրականության կարող են իրականացնել իրենց իրավունքը «... անհատապես, ինչպես նաև համայնքով իրենց խմբի այլ անդամների հետ»:

Մարդու իրավունքների ոլորտում միջազգային փաստաթղթերը պահանջում են, որ տվյալ պետության քաղաքացիություն չունեցող անձինք օգտվեն միավորվելու իրավունքից: Հետևաբար կարևոր է, որ օրենքը տարածվի ոչ միայն տվյալ պետության քաղաքացիների, այլ նաև ապատրիդների, փախստականների, օտարերկրյա քաղաքացիների, ապաստան որոնողների, միգրանտների և զբոսաշրջիկների վրա: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ ՄԻԵԿ 16-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «ոչինչ չի կարող խոչընդոտել Բարձր պայմանավորվող կողմերին սահմանափակումներ նախատեսել օտարերկրացիների քաղաքական գործունեու-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թյան համար»:

ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման կոնվենցիայի (ԿՆ ՎԿ) 3-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կողմերը պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցներն ապահովելու կանանց ամբողջական զարգացումն ու առաջխաղացումը, որի նպատակն է տղամարդկանց հետ համահավասար երաշխավորել նրանց իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրականացումը:

Չափահասների նման երեխաները նույնպես ունեն պահանջներ և շահեր: Միավորվելու իրավունքը նրանց համար ապահովում է իրենց տեսակետներն արտահայտելու և հասարակական կյանքում իրենց ներդրումն ունենալու հնարավորություն:

ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն.

1. Մասնակից պետությունները ճանաչում են Երեխայի միավորումների և խաղող հավաքների ազատության իրավունքը:

2. Այդ իրավունքների իրականացումը ենթակա չէ որևէ սահմանափակման, բացի այնպիսիներից, որոնք սահմանվում են օրենքի համաձայն և ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ են ի շահ ազգային անվտանգության կամ հանրության ապահովության, հասարակական կարգի պահպանման, բնակչության առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության:

Հաշվի առնելով միավորումների առանձնահատկությունները՝ համապատասխան օրենքը միավորումներ կազմելու համար կարող է սահմանել որոշակի նվազագույն տարիքային շեմ՝ երեխայի զարգացող կարողությունների հանդեպ պատշաճ հարգանք տաժելով հանդերձ:

Համաձայն միջազգային չափանիշների՝ հոգեկան և ֆիզիկական հիվանդություն ունեցող յուրաքանչյուր անձ պետք է իրավունք ունենա իրականացնելու իր բոլոր քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները, որոնք ճանաչված են ԹԹԻՄԴ և համապատասխան այլ գործիքների կողմից: ՄԱԿ-ի Հաշմանդամների իրավունքների մասին կոնվենցիան նմանապես շեշտում է բոլոր հաշմանդամների մարդու իրավունքների և հիմնա-

րար ազատությունների խթանման, պաշտպանության և դրանց լիարժեք և հավասար իրականացման անհրաժեշտությունը:

Լավ վարչարարություն սկզբունք

Որպես հիմնարար իրավունք՝ միավորման իրավունքը, այնքանով, որքանով հնարավոր է, պետք է իրականացվի առանց կարգավորման: Այն, ինչը հստակորեն չի արգելվում օրենքով, պետք է ենթադրվի որպես թույլատրելի, և նրանք, ովքեր ցանկանում են իրացնել միավորվելու իրավունքը, չպետք է թույլտվություն պահանջեն այդ անելու համար: Հօգուտ միավորվելու իրավունքի կանխավարկածը պետք է հստակորեն սահմանվի օրենքով:

Պետության պարտավորությունն է կիրառել համապատասխան մեխանիզմներ և ընթացակարգեր, որոնք չեն ստեղծի անհարկի բյուրոկրատական քաշքշուկներ և գործնականում կապահովեն միավորման իրավունքի իրականացումը: Պետությունը դրական պարտավորություն ունի ակտիվորեն պաշտպանելու միավորման իրավունքը, և դա պետք է հստակ ձևակերպում ստանա միավորման իրավունքին վերաբերող ցանկացած օրենսդրական ակտում: Այս դրական պարտավորությունը պահանջում է, որ պետությունը միավորման իրավունքից օգտվողներին պաշտպանի ցանկացած պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնից և նրանց պաշտոնատար անձանցից, իրավաբանական և ֆիզիկական անձանցից, որոնք կվորձեն որևէ կերպ խանգարել կամ խոչընդոտել միավորման սահմանադրական իրավունքի գործնականում իրացմանը:

Ռուսական և հայրենական իրավաբանական գրականության մեջ, կարևորելով դատարանի մատչելիությունը, խոսելով դատարանի մատչելիության սկզբունքի մասին, հաճախ մոռացության են մատնվում կամ երկրորդական պլան են մղվում վարչական մարմին-քաղաքացի հարաբերությունները: Մարդու իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության համար դատական համակարգի կայուն և հետևողական զարգացումը կարևոր է, բայց ոչ բավարար, պետք է կատարելագործվեն նաև վարչական մարմինների համակարգը և գործելաոճը:

Վարչարարության բազմաթիվ սահմանումներ գոյություն ունեն, ՀՀ օրենսդիրը նույնպես տվել է վարչարարության իր սահմանումը: Չցանկանա-

լով մանրամասն անդրադառնալ վարչարարության տարբեր սահմանումներին՝ ուղղակի կփորձենք արտացոլել վարչարարության բուն իմաստը: Վարչարարությունը վարչական մարմնի՝ դրանից դուրս գտնվողներին ուղղված գործունեությունն է²⁴:

Կարևորելով լավ վարչարարության նշանակությունն իրավական պետության և ժողովրդավարական հասարակության կայացման գործում՝ Եվրամիության Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի պատշաճ վարչական կառավարման իրավունք:

Հոդված 41, Եվրամիության Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 7-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Յուրաքանչյուր անձ Եվրամիության հաստատությունների և մարմինների հետ հարաբերվելիս ունի ողջամիտ ժամանակահատվածում անկողմնակալ, արդար վերաբերմունք ստանալու իրավունք:

2. Այդ իրավունքը ներառում է.

ա. յուրաքանչյուր անձի լաված լինելու իրավունքը, նախքան նրա նկատմամբ կկիրառվի որևէ միջոց, որ անբարենպաստ ազդեցություն կունենա նրա վրա,

բ. յուրաքանչյուր անձի՝ իր մասին տեղեկատվության մատչելիությունն ապահովելու իրավունքը՝ հարգելով հանդերձ կոնֆիդենցիալության, մասնագիտական և գործարար գաղտնիության օրինական շահերը,

գ. իշխանությունների կայացրած որոշման պատճառաբանությունը ներկայացնելու պարտականությունը »:

Մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները գործնականում արդյունավետ իրացնելու և պաշտպանելու համար շատ կարևոր է լավ վարչարարության երաշխիքներ ապահովող օրենսդրության առկայությունը: Այդ օրենքները պետք է կիրառվեն միավորվելու իրավունքը կարգավորելիս:

Լավ վարչարարության համար չափազանց կարևոր են վարչարարության հրապարակայնությունը և ընթացակարգային թափանցիկությունը:

Հանրությունը պետք է տեղեկացված լինի, թե որ մարմինն է պատասխանատու միավորման իրավունքի իրացման պաշտպանության հետ կապված որոշումներ կայացնելու համար, և դա հստա-

կորեն պետք է ամրագրվի օրենքում: Այդ մարմինները պետք է ապահովեն հասարակության համար միավորվելու իրավունքի վերաբերյալ համապատասխան հուսալի տեղեկատվության մատչելիությունը: Ընթացակարգային թափանցիկությունն ուղղված է առաջին հերթին միավորվելու իրավունքի երևակայական ռիսկերի հիման վրա սահմանափակման բացառմանը:

Այսպիսով՝ միավորվելու իրավունքի իրացմանը վերաբերող օրենսդրական ակտերը պետք է հստակ ուրվագծեն այն կարգավորիչ ընթացակարգերը, որոնք անհրաժեշտ են միավորվելու իրավունքը գործնականում իրականացնելու համար:

Լավ վարչարարության երաշխիքներ ապահովող օրենսդրության ստեղծման հետ կապված՝ ի տարբերություն Ռուսաստանի Դաշնության, Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվել են կոնկրետ քայլեր. ընդունվել է վարչական մարմին-քաղաքացի հարաբերությունները կարգավորող ընդհանուր օրենք՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը: Ռուսաստանի Դաշնությունում նույնպես անհրաժեշտ է ընդունել լավ վարչարարության երաշխիքներ պարունակող օրենսդրություն:

Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունք

Միավորման իրավունքի վերոնշյալ սկզբունքները հիմնականում ուղղված են հանրային իշխանության մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց, իսկ իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքն ուղղված է սուբյեկտիվ իրավունքի կրողներին:

Անձանց պատկանող իրավունքների ազատ իրացման սկզբունքը չի կարող դիտարկվել որպես իրավունքների անսահման օգտագործման հնարավորություն²⁵: Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքը բխում է մարդու իրավունքների «ոսկե կանոնից», որը, ելնելով Ավետարանից, ձևակերպել է ուշ միջնադարյան բնական իրավունքների տեսությունը. «Մի արա այն, ինչ չես ուզում, որ քո նկատմամբ անեն ուրիշները»²⁶: Ինչպես և մյուս իրավունքների դեպքում, միավորման սահմանադրական իրավունքի չարաշահումը անթույլատրելի է:

Պատմության ընթացքում իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքի էությանը շատերն են անդրադարձել: Խոսելով

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

իրավունքի էության մասին՝ դեռևս հռոմեական դասական Ուլպիանը գրել է. «Իրավունքի նշանակությունն այսպիսին է՝ ապրել ազնիվ, չվնասել ուրիշին, յուրաքանչյուրինը տալ իրեն»: Կանտյան կատեգորիկ իմպերատիվում ազատությունն իրավական ոլորտում հանդես է գալիս հետևյալ բովանդակությամբ. «Արտաքննապես վարվիր այնպես, որ քո կամայականության ազատ դրսևորումը համատեղելի լինի համընդհանուր օրենքին համապատասխանող յուրաքանչյուրի ազատության հետ»:

Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել նաև մարդու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող առաջին փաստաթղթերում: Գեռևս 1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հռչակագրի 4-րդ հոդվածում նշվել է, որ ազատությունն ամեն ինչ անելու հնարավորությունն է, ինչը չի վնասում մյուսներին:

Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել նաև մարդու իրավունքներին վերաբերող մի շարք հեղինակավոր միջազգային փաստաթղթերում:

Եվրոպական կոնվենցիայի «Իրավունքների չարաշահման արգելում» վերտառությամբ 17-րդ հոդվածում նշվում է, որ սույն կոնվենցիայի ոչ մի դրույթ չի կարող մեկնաբանվել այն իմաստով, թե որևէ պետություն, անձանց խումբ կամ որևէ անձ իրավունք ունի զբաղվելու այնպիսի գործունեությամբ կամ կատարելու այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է սույն կոնվենցիայում շարադրված ցանկացած իրավունքի և ազատության վերացման կամ դրանց սահմանափակման՝ ավելի մեծ չափով, քան նախատեսված է կոնվենցիայով:

Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքն օտար չէ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության իրավական համակարգերին:

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածը Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակում է որպես իրավական պետություն, նույնն է անում նաև ՌԳ Սահմանադրության 1-ին հոդվածը: Իրավական պետության գաղափարը ներառում է մի շարք հիմնարար սկզբունքներ, որոնցից է նաև իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքը: Այսինքն՝ իրավական պետություն լինելն արդեն նախատեսում է այս սկզբունքի առկայությունը, քանի որ անձանց վերապահված իրավունքների

իրականացումը սահմանափակված է այլ սահմանադրական արժեքներով, այդ թվում նաև՝ այլ անձանց իրավունքներով և ազատություններով:

Իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքն արտացոլված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 47-րդ և 42-րդ և ՌԳ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածներում: ՀՀ Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հարգել այլոց իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը», իսկ 42-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի կատարելու այն, ինչ արգելված չէ օրենքով և չի խախտում այլոց իրավունքները: ՌԳ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ուղղակի նշված է. «Մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների իրականացումը չպետք է խախտի այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները»:

«Իրավունքի չարաշահման» հիմնախնդիրն արդեն վաղուց ուշադրության կենտրոնում է ինչպես տեսության մեջ, այնպես էլ պրակտիկայում: «Իրավունքի չարաշահման» հիմնախնդրին հատկապես մեծ ուշադրություն են դարձնում դատավարագիտությունում: Դատավարական իրավունքների չարաշահման վտանգի և դատավարական իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքի և համապատասխան կարգավորումների անհրաժեշտության մասին խոսում են իրավունքի տեսության, սահմանադրական իրավունքի և դատավարագիտության տարբեր ներկայացուցիչներ²⁷:

Չնայած «իրավունքի չարաշահման» հիմնախնդրին ուղղված ուշադրությանը, մինչ այժմ իրավունքի չարաշահման միատեսակ հասկացություն մշակված չէ, մինչև վերջ պարզ չէ, թե, այնուամենայնիվ, ինչ է իրավունքի չարաշահումը և ընդհանրապես իրավունքի չարաշահում հնարավոր է, թե՛ ոչ:

Իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր հեղինակներ տալիս են իրավունքների չարաշահման հասկացության տարբեր սահմանումներ, նրանց պայմանականորեն կարելի է բաժանել 3 խմբի:

Առաջին խմբի հեղինակներն իրավունքի չարաշահումը սահմանում են որպես սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացում՝ ի հակադրություն բարի

www.lawinstitute.am

կամքին, բարոյականությանը²⁸ : Երկրորդ խմբի հեղինակներն իրավունքի չարաշահումը սահմանում են որպես սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացում՝ ի հակադրություն այլոց իրավունքների և օրինական շահերի²⁹ : Երրորդ խմբի հեղինակներն իրավունքի չարաշահման համընդհանուր սահմանումն անհնարին են համարում՝ նշելով, որ իրավունքի չարաշահումն ավելի շատ ձգտում է դեպի կոնկրետ իրավիճակը, այլ խոսքով՝ դատարանն ամեն կոնկրետ դեպքում է որոշում ինչ է իրավունքների չարաշահում³⁰ :

Մեզ համար անընդունելի է առաջին խմբի հեղինակների մոտեցումը, որոնք իրավունքի չարաշահումը նույնացնում են բարոյական նորմերի խախտման հետ: Իրավունքի չարաշահումն իրավական կատեգորիա է և չպետք է այն նույնացնել զուտ բարոյական նորմերի խախտման հետ: Կարծում ենք նաև, որ իրավունքի չարաշահումը պետք է առաջացնի կոնկրետ իրավական անբարենպաստ հետևանքներ այն չարաշահողի համար, այլ ոչ թե ինչպես բարոյական նորմերի խախտման դեպքում միայն համընդհանուր պարսավանք առաջացնի: Թեև ընդունում ենք երրորդ խմբի հեղինակների մոտեցումը, որ դատարանն է ամեն կոնկրետ դեպքում որոշում՝ եղել է արդյոք իրավունքների չարաշահում թե ոչ, սակայն չենք կարծում, որ սա բացառում է իրավունքի չարաշահման համընդհանուր սահմանման հնարավորությունը:

Մեզ համար ընդունելի են երկրորդ խմբի հեղինակների մոտեցումները: Իրավունքի իրականացումը

չի կարող հակաիրավական լինել: Իրավունքի չարաշահումը գործնականում իրավունքի այնպիսի իրացումն է, որն ուղղված է կամ գործնականում խոչընդոտում է այլոց իրավունքների և օրինական շահերի իրականացմանը:

Իրավական պետության գաղափարից, ինչպես նաև ՀՀ և ՌԴ սահմանադրությունների՝ մեր կողմից վկայակոչած նորմերից բխում է, որ անձանց վերապահված իրավունքների իրականացումը սահմանափակված է այլ անձանց իրավունքներով և օրինական շահերով: Եթե անձն օժտված է որոշակի իրավունքներով և դրանք իրականացնում է այնպես, որ խախտվում են այլ սուբյեկտների իրավունքները, ապա դա իրավունքների չարաշահում է, ուստի և անընդունելի է իրավական պետությունում: Այսինքն՝ անձանց վերապահված իրավունքների իրականացումը սահմանափակված է նրանց հակակշռող սահմանադրական արժեքներով, այդ թվում նաև՝ այլոց իրավունքներով և ազատություններով:

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ միավորվելու իրավունքին վերաբերող օրենսդրության մշակման, մեկնաբանման և կիրառման բոլոր փուլերում առանձնահատուկ ուշադրության պետք է արժանանան այս սկզբունքները: Իսկ սրանց էության և բովանդակության ամտեսման դեպքում չի կարող ամբողջովին երաշխավորվել միավորվելու սահմանադրական իրավունքի գործնականում արդյունավետ իրականացումը:

¹ Տե՛ս Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1980, 4-րդ հատոր, էջ 310:
² Տե՛ս Խրոպոնյուկ Վ.Ն. Պետության և իրավունքի տեսություն, Երևան, 1997, էջ 258:
³ Տե՛ս Stone Sweet, Jud Mathews. Proportionality balancing and global constitutionalism. 47 volume, 2008.
⁴ Տե՛ս Margherita Poto. The principle of proportionality in comparative perspective. 2007.
⁵ Տե՛ս Mads Andenas, Stefan Zleptnig. Proportionality, in comparative perspective. 2007.
⁶ Տե՛ս Stone Sweet, Jud Mathews. Proportionality balancing and global constitutionalism. 47 volume, 2008.
⁷ Տե՛ս Aristotle. Nicomachean Ethics. book, chs. 10-12.
⁸ Տե՛ս Aristotle. Nicomachean Ethics. book 5.

⁹ Տե՛ս <http://oll.libertyfund.org>.
¹⁰ Տե՛ս Thomas Aquinas. Summa Theologica, Treatise on law, Henry Regney co. 1965. p. 81-82.
¹¹ Տե՛ս <http://oll.libertyfund.org>.
¹² Տե՛ս Stone Sweet, Jud Mathews. Proportionality balancing and global constitutionalism. 47 volume, 2008.
¹³ Տե՛ս Susanne Baer. Equality. The jurisprudence of German constitutional court. 5 column, 1999. p. 261-264.
¹⁴ Տե՛ս U.S Constt. Eight amendment. Proportionality and the changing meaning of punishments. 122 Harvard, 2009.
¹⁵ Տե՛ս Anchitell Gray. Debates of the House of Commons. 1763. p. 844-847.
¹⁶ Տե՛ս Magna Charta. at [http:// legal-dictionary.thefreedictionary.com](http://legal-dictionary.thefreedictionary.com):
¹⁷ Տե՛ս Постановление Конституционного Суда РФ от 12 марта 2001 г. N 4-П, Постановление Конституционного Суда РФ от 16 июля 2007 г. N 11-П.

¹⁸ Տե՛ս Feldman. Civil Liberties and Human rights in England and Wales. Oxford. Oxford University Press. Oxford 2002. 2nd edition.

¹⁹ Տե՛ս Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի վերաբերյալ, Երևան, 2007, էջ 23:

²⁰ Տե՛ս Постановление Конституционного Суда РФ от 6 апреля 2004 г. N 7-П.

²¹ Տե՛ս Sunday Times v. United Kingdom. Judgment of 26 April 1979.

²² Տե՛ս Rekvenyi v. Hungary. Judgment of 20 May 1999.

²³ Տե՛ս Постановление Конституционного Суда РФ от 24 октября 2000 г. N 13-П.

²⁴ Տե՛ս Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի վերաբերյալ, Երևան, 2007, էջ 21:

²⁵ Տե՛ս Кузьмина М. Н. Юридический конфликт: Теория и практика разрешения. Москва, 2008. С. 199.

²⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության մեկնաբանություններ: Երևան, 2010, էջ 494:

²⁷ Տե՛ս Гаджиев Г. А. Конституционные принципы добросовестности и недопустимости злоупотребления субъективными правами. Государство и право. 2002. № 7. С. 54-62; Хмель М.М. Принцип недопустимости злоупотребления правом (теоретико-правовые аспекты): Автореф. дис... канд. юрид. наук. 2005; Зайцева С. Г. “Злоупотребление правом” как правовая категория: Вопросы теории и практики. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2003; Дурново Н. А. Злоупотребление правом как особый вид правового поведения (Теоретико-правовой анализ). Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук, Шебанова Н. А. Злоупотребление процессуальными правами. Арбитражная практика. 2002. № 5; Малиновский А. А. Недопустимость злоупотребления правом как общеправовой принцип. Право и политика. № 9. 2006.

²⁸ Տե՛ս Лейст О. Э. Три концепции права. Советское государство и право. 1991, N12; Яблоков Т.М. Суд правый, милостливый К.Р. 1914. Дом Волощенко. С.1; Малиновский А.А. Злоупотребление правом. М., 2000. С. 13.

²⁹ Տե՛ս Курбатов А.Я. Недопустимость злоупотребления правом как способ установления пределов реализации (удовлетворения) интересов. о зайство и право. 2000. N 12. С. 44; Маленина М.Н. Личные неимущественные права граждан. Понятие, осуществление, защита. Москва, 2001. С. 36; Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва, 1972. С.71.

³⁰ Տե՛ս Яценко Т.С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. Москва, 2003. С. 80.

РЕЗЮМЕ

Принципы конституционного права на объединение в Республике Армения и в Российской Федерации

Статья посвящена принципам конституционного права на объединение. Автор отмечает, что принципы конституционного права на объединение - это общие исходные положения, на основе которых должно проводится становление, толкование и применение законодательства, связанного с правом на объединение. Право на объединение должно быть воплощено в жизнь в соответствии с данными принципами.

В данной статье, автор, не претендуя на то, чтобы дать исчерпывающий перечень принципов конституционного права на объединение, рассматривает такие принципы конституционного права на объединение, как принцип соразмерности, законности, запрета дискриминации, надлежащего административного регулирования и недопустимости злоупотребления правом.

SUMMARY

The principles of the constitutional right of association in the Republic of Armenia and Russian Federation

This article is devoted to the principles of constitutional right of association. The author notes that the principles of the constitutional right of association are general assumptions, on which the formation, interpretation and application of the legislation related to the right of association should be carried out. The right of association must be realized in accordance with these principles.

In this article the author does not try to give a complete list of principles of the constitutional right of association, considering only such principles of the constitutional right of association, as the principle of proportionality, principle of legality, the principle of non-discrimination, good administration and the principle of abuse of rights.